

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 อาจกล่าวได้ว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีกลุ่มบุคคลทำการแข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจทางการเมือง และบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือการทำรัฐประหารนั้นตกอยู่ภายใต้อำนาจของคณะทหารเป็นส่วนใหญ่ และอาจมีบุคคลจากคณะต่าง ๆ เข้าร่วมด้วย เช่น ในกรณีของการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตยโดยคณะราษฎรในปี พ.ศ.2475 ที่มีการเข้าร่วมของกลุ่มชนชั้นนำ (Elite) และบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ หากในบางช่วงของระยะเวลาดังกล่าว ก็ได้มีกลุ่มประชาชนจำนวนหนึ่งที่ได้แสดงออกทางการเมืองอยู่หลายครั้ง นับจากการมีบทบาททางการเมืองของนิสิตนักศึกษาในและประชาชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนกระทั่งเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม 2535 ที่บทบาทแห่งการเรียกร้องทางการเมืองถูกมุ่งประเด็นไปยังกลุ่มบุคคลที่ถูกรเรียกว่า "ชนชั้นกลาง" หรือตามที่เรียกในเหตุการณ์ครั้งนั้นว่าเป็น "มือบมือถือ"

ชนชั้นกลางที่ปรากฏขึ้นในช่วงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 นั้น เป็นกลุ่มคนที่เติบโตและอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ภายใต้กระแสแห่งการพัฒนาประเทศตามนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 7 ฉบับ ตลอด 40 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลแห่งการเปลี่ยนแปลงและขยายขยายลักษณะทางชนชั้น ทำให้จำนวนของชนชั้นกลางมีเพิ่มสูงขึ้น จากปี พ.ศ.2503 ชนชั้นกลางซึ่งมีจำนวนเพียง 174,000 คน และได้เพิ่มเป็น 284,000 คน ในปี พ.ศ.2513 จนกระทั่งการสำรวจในปี พ.ศ.2530 พบว่ามีจำนวนชนชั้นกลางเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครประมาณ 1,800,000 คนจนกระทั่งในปี พ.ศ.2538 จำนวนประชากรที่เป็นชนชั้นกลางสามารถนำมาเปรียบเทียบกับสถานภาพทางสังคมของประชากรออกเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงสถานะภาพของประชากร : เปรียบเทียบการเพิ่มขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2530 และ 2538

(ร้อยละ)

สถานภาพ	กรุงเทพฯ		เขตเมืองของต่าง จังหวัด		เขตชนบท	
	2530	2538	2530	2538	2530	2538
ชนชั้นสูง	16	18	18	22	12	20
ชนชั้นกลาง	31	29	19	29	13	12
ชนชั้นล่าง	53	53	63	48	75	68
รวม	100	100	100	100	100	100

ที่มา : Deemar Media Index, 1995 (อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2538: 97, 130.)

นอกจากความสำคัญของชนชั้นกลางที่เพิ่มขึ้นในมิติเชิงปริมาณแล้ว ในมิติเชิงคุณภาพของชนชั้นกลางได้แสดงให้เห็นว่าชนชั้นนี้เป็นชนชั้นที่มีคุณภาพโดยดูได้จากความหลากหลายทางอาชีพของชนชั้นกลางที่ได้ขยายอิทธิพลอย่างกว้างขวางในระบบกลไกต่าง ๆ ที่สำคัญในสังคม ได้แก่ ผู้ที่ปฏิบัติงานที่ใช้วิชาชีพและวิชาการ เช่น แพทย์ หนายความ พ่อค้า นักธุรกิจ เจ้าของร้านค้าขนาดกลางและย่อยในเขตเมือง เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารระดับกลางของธนาคารและธุรกิจเอกชน และข้าราชการระดับกลาง หรือกล่าวโดยรวม ๆ ว่า ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มประชากรที่ทำงานซึ่งมีรายได้ประจำค่อนข้างดี ซึ่งทำให้เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากความผันผวนทางเศรษฐกิจในเขตเมืองโดยตรง และในจำนวนตัวเลขของคนชั้นกลางเหล่านี้ เกือบร้อยละ 70 (ประมาณ 1,200,000 คน) จัดเป็นกลุ่มชนชั้นกลางสมัยใหม่ (อายุระหว่าง 25-35 ปี) ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบตะวันตก มีการศึกษาดี มีความคาดหวังในชีวิตสูง มีความตื่นตัว ติดตามและรับรู้ข่าวสารทางการเมืองอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงการมีความสามารถในการสื่อสารทางการเมืองค่อนข้างดี และภายใต้บริบทของสังคมยุคข่าวสาร ข่าวสารจึงกลายเป็นอำนาจของคนในชนชั้นนี้ซึ่งมีความใกล้ชิดอยู่กับข่าวสารอย่างมากก็พลอยมีอำนาจทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมผ่านช่องทางการสื่อสารของตน โดยเฉพาะความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการแสดงอำนาจทางการเมืองสื่อสาร อันเป็นที่มาส่วนหนึ่งของคำว่า "มือบมือถือ" ที่ชนชั้นกลางถูกขนานนามตามบทบาทที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์รุนแรงทางการเมืองเมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งแสดงภาพลักษณ์ของ

สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชนชั้นกลางในเขตกรุงเทพมหานคร คือ สมาชิกของครอบครัวมีรายได้ตั้งแต่ 8,000-14,999 บาทต่อเดือน ส่วนชนชั้นกลางในเขตเมืองระดับรายได้จะอยู่ที่ 6,000-9,999 บาทต่อเดือน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2538: 99)

ความทันสมัยในยุคสังคมข่าวสาร และเปรียบเทียบเหมือนการปลดแอกจากระบบการสื่อสารแบบรวมศูนย์ของรัฐนั่นเอง

จากการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางชนชั้นโดยเฉพาะจำนวนชนชั้นกลางในตัวเมือง รวมทั้งลักษณะเฉพาะของชนชั้นกลางที่มีความตื่นตัวในเรื่องของสิทธิเสรีภาพ ทำให้ชนชั้นกลางมีภาพของการเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพทางการเมืองสูงทั้งในแง่ของพลังการหยั่งเสียง การวัดแนวโน้มทางการเมือง หรือพลังการเรียกร้องต่าง ๆ อันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางการเมืองทั้งในระดับนโยบายและในภาคการปฏิบัติ และยิ่งในระบบการปกครองแบบรวมศูนย์กลางที่เมืองหลวง ทำให้บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานครยิ่งเพิ่มความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากส่วนหนึ่งของชนชั้นกลางนั้นคลุกคลีอยู่ในส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์ และอีกส่วนหนึ่งของชนชั้นกลางจะมีความใกล้ชิดกับสภาพปัญหา มีช่องทางในการแสวงหาข้อมูล รวมทั้งช่องทางในการแสดงออกทางความคิดเห็น มีหลายสถานการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าชนชั้นกลางได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น กระแสการคัดค้านจากประชาชนต่อผลกระทบที่เกิดจากโครงการต่าง ๆ ของรัฐ หรือ การประท้วงของกลุ่มนักธุรกิจต่อปัญหาสถานะเศรษฐกิจตกต่ำโดยเฉพาะกลุ่มนักลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ หรือ การประท้วงของข้าราชการประจำ

ยกตัวอย่างเช่น กรณีนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และประชาชนจำนวนกว่า 600 คน ประท้วงการทุบสะพานลอยหลักสี่ และบางเขน ซึ่งเชื่อมถนนวิภาวดีรังสิตเพื่อดำเนินการก่อสร้างทางด่วนยกระดับดอนเมืองโทลล์เวย์ เนื่องจากเป็นการบีบบังคับให้รถขึ้นทางด่วนโทลล์เวย์ (10 สิงหาคม 2538) กระแสคัดค้านจากประชาชนต่อเรื่องดังกล่าวรุนแรงตามลำดับ จนรัฐมนตรีที่รับผิดชอบปัญหาด้านการจราจรได้หารือร่วมกัน ก่อนจะมมีมติให้ชะลอการทุบสะพานดังกล่าวออกไปไม่มีกำหนด ภายหลังได้มีการเจรจาตกลงเกี่ยวกับกรณีดังกล่าวในเวลาต่อมา (สรุปข่าวเด่นครึ่งหลังปี 38, 2538 อ้างถึงใน เศรษฐกิจไทย'38, 2538: 25)

ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่นายวิวัฒน์ ศรีสัมมาชีพ นักเล่นหุ้นวัย 49 ปี ได้ใช้อาวุธปืนพก .38 จ้อยยิงตัวเอง ณ อาคารสินธร ที่ทำการตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (15 พฤศจิกายน 2538) เพื่อประท้วงขับไล่ นายเสรี จินตนะเสรี กรรมการและผู้จัดการตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย รวมไปถึงการยกเลิกกฎการบังคับขายในสถานะเศรษฐกิจที่กำลังทรุดหนัก (2538 อ้างถึงใน เศรษฐกิจไทย'38, 2538: 28)

และพนักงานรัฐวิสาหกิจในกรณีที่เกิดการขัดแย้งกับข้าราชการการเมือง ไปจนกระทั่งการเข้ายื่นหนังสือเพื่อเรียกร้องต่อผู้นำพรรคการเมืองบางพรรคในการถอนตัวออกจากการร่วมรัฐบาล เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากความเคลื่อนไหวของกลุ่มชนชั้นกลางซึ่งพบเห็นได้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่เหตุการณ์ที่ถูกบันทึกไว้ถึงบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางที่ชัดเจนที่สุดก็คือ เหตุการณ์ในเดือน พฤษภาคม 2535

ยกตัวอย่างเช่น กรณีคณะรัฐมนตรีมีมติปลดคณะกรรมการการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ที่มีนายพันสสิมะเสถียร อดีตปลัดกระทรวงการคลังเป็นประธานฯ และแต่งตั้งบอร์ดใหม่ (8 กันยายน 2538) โดยนายรักเกียรติ สุขธนะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งดูแลการไฟฟ้าฝ่ายผลิต โดยอ้างเหตุผลเพื่อความเหมาะสมและเป็นประเพณีปฏิบัติของทุกรัฐบาล เนื่องจากกรรมการชุดเดิมแต่งตั้งโดยมติรัฐบาลชุดก่อนนั้น ได้สร้างความไม่พอใจอย่างมากให้กับพนักงานของ กฟผ. โดยพนักงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิตบางกรวยจำนวน 5,000 คน ได้ร่วมชุมนุมประท้วง สุดท้าย คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่มีนายศิริวงศ์ จังคศิริ เป็นประธานฯ เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2538 หรือ กรณีที่นายเสนาะ เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข สั่งรื้อโครงการระบบแพทย์ทางไกลผ่านดาวเทียมให้ไปใช้ระบบเคเบิลใยแก้วแทน ซึ่งเป็นโครงการที่ประยุกต์เทคโนโลยีด้านโทรคมนาคมมาใช้ทางการแพทย์ เพื่อให้การรักษาพยาบาลแก่ประชาชนในชนบทที่ห่างไกล และแก้ไขปัญหาการขาดแคลนบุคลากรด้านการแพทย์ ภายหลังจากได้มีการสั่งรื้อโครงการ ก็ได้เกิดการโยกย้ายข้าราชการระดับสูง 2 คน คือ นพ.ประวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ ผอ.สำนักนโยบายและแผน กระทรวงสาธารณสุข ไปเป็นผู้ช่วยปลัดกระทรวงสาธารณสุข และ นพ.วีรวัฒน์ พันธุ์ครุฑ ผอ.กองสาธารณสุขภูมิภาค ไปเป็นแพทย์สาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์ การย้ายดังกล่าวทำให้แพทย์หลายคนออกมาเคลื่อนไหว ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่บ้านปลายระหว่างข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำ (2538 อ้างถึงใน เศรษฐกิจไทย'38, 2538: 26)

จากข้อมูลการสำรวจของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยในเรื่องของลักษณะชนชั้นกลางที่เข้าร่วมประท้วงในเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 นั้น พบว่า ในคืนเหตุการณ์วันที่ 17 พฤษภาคม สัดส่วนเฉพาะของชนชั้นกลางประกอบไปด้วยผู้มีการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรี (52%) สูงกว่าปริญญาตรี (14.5%) ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นลูกจ้างเอกชน ข้าราชการ และเจ้าของธุรกิจ ส่วนในเรื่องรายได้ อยู่ในช่วงตั้งแต่ 5,000-9,000 บาท (28.5%) 10,000-50,000 บาท (45.5%) และมากกว่า 50,000 บาท (6.2%) ซึ่งสรุปได้ว่าชนชั้นกลางส่วนใหญ่เป็นพวกคณานคอปขาว (White Collar) ที่มีการศึกษาและฐานะดี (สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร อ้างถึงใน ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย, 2536: 20)

จากภาพของการต่อสู้ทางการเมืองของชนชั้นกลางนี้เองที่ทำให้เกิดความตื่นตัวในหมู่นักวิชาการที่จะศึกษาบทบาททางการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะอย่างแท้จริงของชนชั้นกลาง ถึงแม้ว่าผลงานทางการเมืองของชนชั้นกลางที่ปรากฏจะมีให้เห็นอยู่ตามหน้าหนังสือพิมพ์อยู่บ่อยครั้ง แต่เมื่อพิจารณาในแง่ของคุณภาพของบทบาทที่ชนชั้นกลางมีต่อสังคม ก็ยังคงพบคำถามว่าแท้จริงแล้วศักยภาพของชนชั้นกลางในทางการเมืองนั้นมีคุณภาพตามการพัฒนาด้านปริมาณที่เพิ่มขึ้นหรือไม่เพียงใด ในช่วงเวลาที่ วรวิทย์ เจริญเลิศ ได้อธิบายอธิบายภาพในลักษณะกว้าง ๆ เกี่ยวกับชนชั้นกลางไว้ว่า “ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่สามารถแสดงออกในลักษณะแบบก้าวหน้า (Radicalism) ในบางขณะด้วยรูปแบบและวิธีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าร่วมกลุ่ม หรือสังกัดในองค์กรต่าง ๆ ที่สามารถสะท้อนความใฝ่ฝันและผลประโยชน์ของพวกเขา ในบางครั้งอาจเป็นนักเสรีนิยมที่เรียกร้องประชาธิปไตยที่แสวงหาข้อยุติของความขัดแย้งต่าง ๆ ภายใต้ระบอบรัฐสภา” (วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2536: 133) ขณะเดียวกัน เกษม ศิริสัมพันธ์ ก็ได้วิพากษ์ปรากฏการณ์ของชนชั้นกลางและชี้ให้เห็นถึงค่านิยมบางอย่างของชนชั้นกลางว่า “ชนชั้นกลางไทยได้ปรากฏขึ้นในภาพรวมของสังคมไทยประมาณปี 2529 - 2531 ช่วงเวลานั้นประจวบกับว่าเศรษฐกิจโลก และเศรษฐกิจไทยอยู่ในสภาวะเป็นฟองสบู่ ตรงจุดนี้เองที่สร้างคุณลักษณะอีกประการหนึ่งของชนชั้นกลางของเราคือการยึดติดในคติบริโภคนิยม” (เกษม ศิริสัมพันธ์, 2539: 8)

ภาพที่ซ้อนกันอยู่ของความเป็น “พวกหัวก้าวหน้า” กับ “พวกบริโภคนิยม” ของคนชั้นกลางนั้นทำให้สังคมเกิดความคลงแคลงใจต่อบทบาทของชนชั้นกลางไทย โดยเฉพาะความพยายามในการรักษาผลประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายตามอุดมการณ์ที่ชนชั้นกลางแต่ละคนยึดถือ ปรากฏการณ์เช่นนี้ผู้วิจัยจึงได้ยืมเอาแนวคิดทฤษฎีของ กรามสกี (Gramsci) ที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดหรืออุดมการณ์เกี่ยวกับผลประโยชน์ทางชนชั้นเพื่อที่จะแบ่งภาพดังกล่าวให้ออกเป็นสองฝ่าย คือ

1. อุดมการณ์ที่ยึดเอาผลประโยชน์ส่วนรวม (National / Public Interest) เป็นอุดมการณ์ที่ตกตะกอนมาจากคนรุ่นยุค 14 ตุลาคม 2516 ที่มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกันของคนในสังคม เนื่องจากจากสภาวะแห่งปัญหาทั้งในด้านสังคม การแย่งชิงทรัพยากร ความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมที่กำลังก่อตัวปะทะกับสังคมอย่างรุนแรง แนวคิดหรืออุดมการณ์นี้เป็นเสมือนตัวเชื่อมโลก 2 โลกที่ห่างกันให้เข้ามาใกล้กันเพิ่มขึ้น
2. อุดมการณ์ที่ยึดเอาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม (Class Interest) เป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงชนชั้นทางสังคมในช่วงแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ มีแนวคิดที่หรือเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของกลุ่ม โดยเฉพาะชนชั้นหลักทาง

เศรษฐกิจ (Economically Dominant Class) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีแนวคิดที่ว่าปัญหาเร่งด่วนคือ การเร่งรัดความเจริญเติบโตในสวนที่ตนเองสังกัดอยู่ เช่น การแก้ปัญหาเรื่องค่าเงิน ตลาดหุ้นสภาวะการลงทุน-ส่งออก อุดมการณ์นี้จึงเป็นการพยายามเข้ามามีบทบาทในการชี้นำสังคมเพื่อผลประโยชน์และตอบสนองปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจของคนเป็นหลัก

ภาพของความแตกต่างทางอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นกลางที่ออกมาปกป้องอุดมการณ์ของตน จากอีกฝ่ายหนึ่งนั้นสามารถพบเห็นได้ในช่วงเวลาที่สังคมมีกำลังเผชิญปัญหาร่วมกันบางอย่าง และต่างฝ่ายก็มุ่งเข้าหากลไกทางสังคมเพื่อใช้เป็นเวทีในการเอาชนะด้านอุดมการณ์ และกลไกที่ถูกแต่ละฝ่ายนำมาใช้เป็นเครื่องมืออย่างได้ผลในการต่อสู้ก็คือ "กลไกสื่อมวลชน" ชนชั้นกลางภายใต้อุดมการณ์ที่แตกต่างกันต่างก็มีความมุ่งหวังที่จะยึดครองเวทีการต่อสู้เอาไว้ให้ได้มากที่สุด เราจึงพบว่าสื่อมวลชนเป็นที่ปรากฏตัวของอุดมการณ์ในเหตุการณ์ครั้งสำคัญ ๆ อยู่เสมอ เช่น การประท้วงของสมัชชาคนจน การยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลของกลุ่มนักธุรกิจ หรือการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญของประชาชนก่อนเกิดเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เป็นต้น

แต่ความเป็นจริงอีกประการหนึ่งของสังคมก็คือ การต่อสู้ทางอุดมการณ์มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในกรณีที่มีข้อพิพาทใหญ่สำคัญหรือเกิดขึ้นกับกลุ่มที่มีขนาดใหญ่เท่านั้น หากแต่แท้ที่จริงแล้วการต่อสู้ดังกล่าวยังมีอยู่ในทุกหน่วยเล็ก ๆ ของสังคม หรือเป็นการต่อสู้ในระดับปัจเจก ซึ่งเกิดขึ้นและได้ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของสื่อต่าง ๆ ตลอดเวลา เรียกได้ว่าชนชั้นกลางต่างก็มี "การต่อสู้ในชีวิตประจำวัน" เกี่ยวกับอุดมการณ์ที่ตนยึดถืออยู่เสมอ และต่างหาช่องทางการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนในฐานะเครื่องมือการต่อสู้ เช่น การใช้สื่อมวลชนในฐานะแหล่งข่าวสาร หรือ การใช้สื่อมวลชนเพื่อมีส่วนร่วมทางการเมือง ความข้องเกี่ยวของการใช้กลไกทางสังคมเพื่อต่อสู้กันทางอุดมการณ์นี้ ทำให้สื่อมวลชนได้เข้ามาเกี่ยวพันกับชนชั้นกลางทั้งในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลกับเป็นเครื่องมือการต่อสู้ทางอุดมการณ์เพื่อรักษาผลประโยชน์ทางชนชั้น

ปรากฏการณ์ที่จะอธิบายว่าการทำให้สื่อมวลชนซึ่งเป็นกลไกทางสังคมมีฐานะเป็นเครื่องมือการต่อสู้ทางอุดมการณ์ของชนชั้นกลางอย่างชัดเจนที่สุดก็คือ การใช้สื่อมวลชนเพื่อการต่อสู้ทางการเมือง นอกเหนือไปจากการมีอำนาจทางเศรษฐกิจที่ชนชั้นกลางยึดครองอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว ชนชั้นกลางได้พยายามที่จะเข้าไปมีบทบาททางการเมืองด้วยการผลักดันอุดมการณ์ของตนเพื่อให้ถูกยอมรับในทางการเมือง ดังปรากฏการณ์ที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2539: 12) ได้สรุปในใจความสั้น ๆ ว่า "คนชนบทเลือกรัฐบาล คนชั้นกลางในเมืองล้มรัฐบาล" ซึ่งก็คือปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ชนชั้นกลางที่เป็นชาวไร่ ชาวนา ได้เป็นเป็นผู้ตั้งรัฐบาลโดยฐานะคะแนนเสียงที่ท่วมท้นในการเลือกตั้ง ในขณะที่ชนชั้นกลางผู้ซึ่ง

เป็นฐานนโยบาย และมักจะเป็นผู้ล้มรัฐบาลโดยการวิพากษ์วิจารณ์ สร้างความกดดันด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อขับไล่วรัฐบาลที่ฝ่ายตนเห็นพ้องกันว่าขาดประสิทธิภาพ ภาพการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลางจึงอาจมองเห็นเป็นภาพเดียวกับการกดดันรัฐบาลของสื่อมวลชนอยู่เสมอ ในสภาพการณ์เช่นนี้เองที่สื่อมวลชนได้ทำให้เสียงของฝ่ายที่มีส่วนร่วมในอำนาจซึ่งก็คือชนชั้นกลางให้สามารถสื่อสารออกมาได้ทั้งในแง่ของการเป็นข่าว หรือการสะท้อนอุดมการณ์ทางชนชั้นที่กำลังต่อสู้กันอยู่บนเวทีสื่อมวลชน และได้กลายเป็นเสียงที่ "ดังกว่า" ชนชั้นอื่น ๆ ในเวลาที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการรายงานข่าวความไม่พอใจโดยเฉพาะคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ต่อกรณีคดี สปก.4-01 ที่ทำให้รัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ต้องประกาศยุบสภาฯ หรือความไม่พอใจของคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ต่อกรณีความไม่ชอบมาพากลในการบริหารงานของรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่งก็ได้ประกาศยุบสภาในเวลาต่อมาเช่นกัน หรือในกรณีการเลือกตั้งครั้งล่าสุด ที่คนกรุงเทพฯ เตะแค้นเสียงให้กับพรรคประชาธิปัตย์ ก็เป็นการบอกถึงความพยายามที่ต้องการตั้งรัฐบาลแต่ไม่ประสบความสำเร็จ แม้จะมีการรายงานข่าวและการทำผลประชามติออกมามากมาย รวมถึงการหยั่งเสียงผลการเลือกตั้งของคนกรุงเทพฯ ที่ปรากฏในสื่อมวลชนแล้วก็ตาม

สำหรับหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่ดำเนินงานโดยเอกชน ได้ทำหน้าที่ในการเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางสังคมที่สำคัญ และเป็นเป็นเวทีแห่งการต่อสู้ของอุดมการณ์ทางการเมืองทั้งสองฝ่ายของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม สิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าชนชั้นกลางมีความใกล้ชิดกับหนังสือพิมพ์ก็คือการมีโอกาสในการใช้สื่อด้วยวิธีการสื่อสารต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สามารถพึงกระทำได้ หรือที่เกษียร เตชะพีระ ได้กล่าวไว้ว่า "สำหรับชนชั้นกลาง อำนาจของพวกเขาคือวาทกรรม" (เกษียร เตชะพีระ, 2538: 8) โดยมีความหมายว่า ชนชั้นกลางมีอำนาจที่ตั้งอยู่บนความสามารถในการพูด เขียน อ่าน สื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดีกว่าชนชั้นอื่น ๆ ซึ่งเห็นได้จาก ข่าวที่ปรากฏเกี่ยวกับกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม การมีคอลัมน์ที่ผู้อ่านสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือแม้แต่การนำข้อมูลที่ได้จากการอ่านไปวิพากษ์วิจารณ์ถกเถียงกันในกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การสื่อสารทางการเมืองในหนังสือพิมพ์ค่อนข้างถูกจำกัดอยู่ในแวดวงของคนที่ไม่เพียงแค่อ่านหนังสือเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยความสามารถในการวิเคราะห์ขบคิดเกี่ยวกับประเด็นที่จะสื่อสารได้ค่อนข้างดี โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ที่มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเป็นชนชั้นกลางที่ได้ตีพิมพ์บทความวิชาการหรือบทวิจารณ์การเมือง บทวิเคราะห์เศรษฐกิจ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า นอกจากจะทำหน้าที่เป็นแหล่งข่าวสารที่สำคัญแล้ว หนังสือพิมพ์ยังได้กลายเป็นเวทีที่รวมเอาอุดมการณ์ของชนชั้นกลางที่ต่อสู้กันอยู่ในบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเอาไว้

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหนังสือพิมพ์จึงทำให้เกิดการถกเถียงเกี่ยวกับบทบาทและอุดมการณ์ของชนชั้นกลางมาโดยตลอด ว่าโดยแท้ที่จริงแล้วพฤติกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นของชนชั้น

กลางมีแรงจูงใจทางการเมืองซึ่งจะสะท้อนอุดมการณ์ด้านใดกันแน่ เพราะในสถานการณ์ทางการเมืองหนึ่ง ๆ การรวมตัวของชนชั้นกลางที่หลากหลายย่อมสามารถตีค่าความหมายของแรงจูงใจทางการเมืองได้แตกต่างกัน โดยเฉพาะเนื้อหาของอุดมการณ์ทางการเมืองที่กำลังชิงพื้นที่อยู่ในสื่อมวลชน ซึ่งเป็นเวทีที่ชนชั้นกลางมีความเชี่ยวชาญที่จะเป็นผู้ใช้ที่ใกล้ชิดและคลุกคลีอยู่กับข่าวสาร หนังสือพิมพ์จึงเป็นสื่อมวลชนหนึ่งที่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่จะสื่อสารทางความคิดให้กับชนชั้นกลางในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถตอบสนองหรือเปิดโอกาสให้ความใฝ่ฝันทางอุดมการณ์ที่แต่ละคนมีให้เป็นจริงขึ้นมาได้ แต่อย่างไรก็ตามภายใต้การดำเนินงานของหนังสือพิมพ์ที่อิงอยู่กับระบบทุนและการอยู่รอดทางธุรกิจอาจทำให้การเป็นสื่อมวลชนผู้นำโอกาสมาใช้อย่างสร้างสรรค์นั้นไม่ได้เป็นอย่างที่ชนชั้นกลางมุ่งหวังไว้แต่แรก บทบาททางการเมืองที่เคยมีอุดมการณ์เข้มแข็งและเอาใจใส่กับสังคมกลับดูเหมือนว่าจะลดลงไปหรือเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่งในบางสถานการณ์ ชนชั้นกลางบางส่วนที่ติดตามและจับกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จึงเริ่มประเมินถึงคุณค่าของหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ตนได้ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันไปพร้อม ๆ กับการหาเครื่องมือหรือวิธีการใหม่ในการที่จะสื่อสารทางการเมืองได้อย่างเต็มที่ เมื่อเครื่องมือที่ใช้อยู่ไม่อาจเป็นเวทีในการต่อสู้ทางอุดมการณ์หรือไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างเต็มที่อีกต่อไป

งานวิจัยเรื่อง การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง จึงเป็นการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของการใช้กลไกทางการเมืองที่สำคัญอย่างสื่อมวลชนในการสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง นอกจากจะเป็นการสำรวจรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองที่ชนชั้นกลางกำลังใช้อยู่ในปัจจุบันแล้ว ยังเป็นการพิสูจน์ความนิยมที่ชนชั้นกลางมีต่อหนังสือพิมพ์ในฐานะที่เคยเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพว่าจะยังสามารถตอบสนองผลประโยชน์ตามอุดมการณ์ของชนชั้นกลางได้มากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลางในหนังสือพิมพ์
2. เพื่อวิเคราะห์ทัศนคติของชนชั้นกลางต่อหนังสือพิมพ์ในการตอบสนองผลประโยชน์ทางชนชั้น

ขอบเขตการวิจัย

1. ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลางในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีเหตุผลว่า กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์รวมทางความคิด การศึกษา ความหลากหลายของอาชีพ และเป็นศูนย์กลางทางด้านความคิด ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยความหลากหลายของประชากร และมีคุณสมบัติทางประชากรศาสตร์ของ "ชนชั้นกลาง" ตรงตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้ตั้งเอาไว้

2. ผู้วิจัยได้ตีกรอบเฉพาะประเด็นของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในหนังสือพิมพ์รายวันเท่านั้น เนื่องจากเป็นหนังสือพิมพ์ที่กลุ่มที่ผู้วิจัยทำการศึกษาเลือกบริโคมมากกว่าหนังสือพิมพ์ประเภทอื่น ๆ รวมทั้งข่าวสารที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์รายวันจะมีเนื้อหาของข่าวสารในเชิงข้อมูล ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีการติดตามหนังสือพิมพ์รายวันอย่างต่อเนื่องมากกว่าด้วย

นิยามศัพท์

การวิจัยเรื่อง "การเมืองของชนชั้นกลางกับการใช้สื่อมวลชน" นี้ มีการใช้คำที่ต้องมีการให้ความหมายเพื่อให้มีความเข้าใจถูกต้องตรงกันดังต่อไปนี้

1. ชนชั้นกลาง หมายถึง กลุ่มที่อยู่ระหว่าง ชนชั้นล่างกับชนชั้นสูง โดยเป็นกลุ่มที่ผสมผสานความหลากหลายทางประชากร ทั้งในแง่ของอายุ เพศ การศึกษา อาชีพ รายได้ ฯลฯ ในงานวิจัยนี้ ชนชั้นกลางได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ความหมาย คือ บุคคลที่เป็นกลุ่มแรงงานปกขาว (White Collar) ซึ่งทำงานทั้งในภาคธุรกิจเอกชน และราชการ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความสนใจในการติดตามข่าวสารต่าง ๆ ค่อนข้างสูง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในกิจกรรมที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ ทั้งในลักษณะที่อำนวยความสะดวกอาชีพการงาน หรือในฐานะพลเมืองของประเทศ กับ กลุ่มปกขาวเสรี หรือที่เรียกอีกอย่างว่า กลุ่มปัญญาชน (Intellectual) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง เป็นผู้ที่มีทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิในระดับที่ได้รับการยอมรับนับถือจากสังคม โดยในที่นี้ก็หมายถึงกลุ่มนักวิชาการหรือนักเคลื่อนไหวที่ทำหน้าที่ไขความกระจ่างหรือวิพากษ์สังคม และสร้างสรรค์กิจกรรมทางการเมืองเพื่อการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชาติ และมีช่องทางในการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อมวลชนอันเป็นกลไกของสังคมได้เป็นอย่างดี

2. รูปแบบการสื่อสารทางการเมือง หมายถึง แบบแผน ลักษณะ และวิธีการที่ผู้สื่อสารซึ่งเป็นชนชั้นกลางได้เลือกใช้ในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง ทั้งที่เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวหรือสองทาง โดยพิจารณาตามเนื้อหาของกระบวนการสื่อสาร ตั้งแต่วิธีการเป็นผู้รับสาร-ผู้ส่งสารทางการเมือง เนื้อหาและช่องทางที่ใช้ในการสื่อสารทางการเมือง

3. ทักษะของชนชั้นกลางต่อหนังสือพิมพ์ หมายถึง ความคิดเห็นที่ชนชั้นกลางมีต่อหนังสือพิมพ์ ในฐานะเครื่องมือในการสื่อสารทางการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับภาพรวมของสถานการณ์และบทบาทในการตอบสนองความต้องการในการสื่อสารทางการเมืองในสายตาของชนชั้นกลาง

4. อุดมการณ์ทางชนชั้น หมายถึง แนวคิดหรือค่านิยมพื้นฐานที่แต่ละชนชั้นยึดถือไว้เพื่อเป็นแบบแผนในการปฏิบัติ และการยอมรับผลประโยชน์บางอย่างที่จะได้รับการดำเนินการตามอุดมการณ์ที่ได้ถูกวางไว้ การคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ของแต่ละชนชั้นจึงต้องมีการถ่ายทอดแนวความคิดออกไปยังบุคคลอื่นด้วยกระบวนการเรียนรู้และกลมกลืนทางสังคมโดยผ่านกลไกทางสังคม

5. การตอบสนองผลประโยชน์ทางชนชั้น หมายถึง ข้อได้เปรียบที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับจากการกระทำกิจกรรมใด ๆ ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึงข้อได้เปรียบที่ชนชั้นกลางมีต่อชนชั้นอื่นเมื่อได้เข้าไปมีส่วนร่วมหรือเข้าไปปกป้องอุดมการณ์ของตนผ่านทางสื่อมวลชน และเวทีสื่อมวลชนได้ตอบรับการแสดงอุดมการณ์และบทบาทของชนชั้นกลางนั้นอย่างเต็มที่

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง "การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง" นี้ เป็นหนึ่งในหลายงานวิจัยที่อยู่บนพื้นฐานของการวิพากษ์ปรากฏการณ์ในสังคมไทย ซึ่งเป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับวิธีการเล่นการเมืองของชนชั้นกลางโดยผ่านสื่อมวลชน เพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของชนชั้น โดยมีที่มาจากคำพูดที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยว่า "ชนชั้นล่างเป็นผู้ตั้งรัฐบาล แต่ชนชั้นกลางเป็นผู้ล้มรัฐบาล"

ผู้วิจัยได้ใช้กรอบรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเพื่อนำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปใช้สื่อหนังสือพิมพ์ของชนชั้นกลางเพื่อเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งในการแสดงออกถึงความสามารถทางการเมือง หรืออาจจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าชนชั้นกลางเล่นการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์อย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำปรากฏการณ์ดังกล่าวมาอธิบายสังคมและอุดมการณ์ของชนชั้นกลางในทางการเมืองที่กำลังหันไปสูทิศทางใดและในขณะเดียวกันก็เป็นการวิพากษ์หนังสือพิมพ์ในฐานะที่เป็นกลไกหนึ่งของสังคมว่าได้ตอบสนองผลประโยชน์ทางชนชั้นได้ดีหรือไม่เพียงใด

งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการค้นหาคำตอบของปรากฏการณ์ข้างต้น ศึกษา และวิเคราะห์รูปแบบทางการเมืองเพื่อสร้างความสำคัญให้กับชนชั้นตนเพื่อสนองต่ออุดมการณ์และผลประโยชน์ที่แตกต่างกันของชนชั้นกลางในสังคมไทยโดยใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการรักษาผลประโยชน์ทางชนชั้น รวมทั้งร่วมเสนอรูปแบบของการสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลางอื่น ๆ ในกรณีที่หนังสือพิมพ์ ไม่ได้ทำหน้าที่ในการตอบสนองผลประโยชน์ทางชนชั้นให้กับชนชั้นกลางอย่างที่คาดกันไว้